

KÖZLEMÉNYEK

SZÉNI IMRE

HARCTÉRI ÉLMÉNYEK

Kisbarnaki Farkas Ferenc altábornagy, a debreceni VI. hadtest parancsnoka, miután elrendelte a hadtest kötelékébe tartozó 16. hadosztály mozgósítását, 1944. február utolsó napjaiban a berettyóújfalui közlegelőn megszemlélte tartalékosokkal feltöltött alakulatunkat, a Bethlen Gábor 10. gyalogezred II. zászlóalját.

A felsorakozott alegységek katonáinak pontos értesüléseik voltak azoktól, akik a doni harcokból elfagyott fülekkel, lábujjakkal, vagy sebesülten, rokkantan tértek haza. Nem csoda tehát, ha a katonákon a lelkesedés legkisebb nyomát sem lehetett tapasztalni, sőt a hangulat nyomasztó volt.

Még aznap kitelepítették a századokat a község parasztházaihoz, hogy a laktanyában ne rontsák tovább a levegőt.

Március elsején, enyhe esős délelőttön, bevagoníroztuk málháinkat a vasútállomáson levő marhavagonokba, ahogyan a régi szabály előírta: hat ló, negyven ember.

A bepakolást déli 12 órára be kellett fejezni és ahogy ez megtörtént, zászlóaljunk parancsnoka, Pál Miklós őrnagy, az indulást mindjárt el is rendelte.

Elindult vonatunk és vitt bennünket a mindenki által jól sejtett nagy bizonytalanság felé. Egymás szemében a befelé fojtott kétségbeesés érzését lehetett látni.

Engem nagyon lehangolt az is, hogy elbúcsúztatásomra édesapám akkor ért a szerelvényhez, mikor az már jócskán mozgásban volt. Lehetetlen volt tőle elbúcsúznom, csak jóságos, sajnálkozó tekintetét sikerült egy pillanatra elkapnom és ez a kép örökre megmaradt emlékezetemben.

Annak a pofonnak a sajtó maradványa sem igen fűtötte lelkesedésemet, amit az indulás előtti napon kaptam a zászlóalj segédtisztjétől, egy Tóth névre hallgató, karcagi banktisztviselőből tisztté vadult és az alkoholtól állandóan ködös tekintetű főhadnagytól, mert hátslovát idő előtt elvezettem, neki pedig gyalog kellett hazamennie lakására, holott erre ő adott parancsot. Ezt a pofont jelképesen is útravalónak tekin-

tettem. Elhatároztam, hogy az első adandó alkalommal visszaadom. De nem volt szerencsém, mert Tóth főhadnagy urat az utolsó pillanatban visszatartották a pótkeretnél. Így a pofonért járó harctéri törlesztés lehetőségét is elfújta a szél.

Másnap kora reggel a técsői állomáson kivagoníroztunk, majd néhány napi pihenés, készülődés után zászlóaljunk gyalogmenetben, a Tisza völgyében, a Fekete-Tisza elágazása mentén, Körösmezőtől északra, a Havasalja nevű település körzetébe nyomult előre és a Tatárhágó magasságában védelemre rendezkedett be.

Talán még egy hétig sem voltunk itt, amikor egyik napon nagy gyorsasággal újra vonatra parancsolták a zászlóaljat és még aznap éjjel a huszti állomáson kirakodtunk.

Innen gyalogmenetben, elindultunk a Nagyág folyó völgyébe, Ökörmezőn keresztül a Toronyai hágón át, a hadművelleti területre.

A szolnoki 16. hadosztály — melynek akkor ebesfalvy Lengyel Béla vezérőrnagy volt a parancsnoka — Sztanyiszláv és Strij körzetében befejezte felvonulását. A hadosztály zöme 13-án Dolina—Bjerehinszkó—Kalus körzetében csoportosult.

A 10. ezred — melynek akkor vitéz Vály Zoltán ezredes volt a parancsnoka — két zászlóalját, köztük az én zászlóaljamat is, Püchler német tábornok magasabbegységnek alárendeltségébe utalták és március 16-án 11 órakor Ottinia községtől nyugatra harcba vetették.

A 16. hadosztály ezredei április 20-ig nehéz harcok árán kb. 10—15 kilométert nyomultak előre, de ez időre támadásaikat a szovjet csapatok sorra visszaverték. A hadosztály támadása végképp élakadt. Az 1. hadsereg parancsnoka parancsot kapott a német „Heeresgruppe Nordukraine” parancsnokától Mannstein tábornagytól, hogy csapatai az elért terepszakaszon védelemre rendezkedjenek be.

A „Legfelsőbb Hadúr” hadseregében, és itt is különösen a gyalogsági alakulatoknál, az ellátást nem lehetett különösebben dicsérni. Az étkeztetési normák igen leértékelt kalóriaszinten voltak megállapítva. Ezért a főtt ételek zsirtalanok voltak. Ha a katonák megtudták, hogy főtt tészta lesz ebédre, már előre káromkodtak, mert tudták, hogy az maszszává összeállt, szájpaplásra tapadó ragacs lesz. Az étrendben elég bőven volt főzelékféle. Viszont ez rendszerint szárazbabból állt, aminek puhára főzése ritkán sikerült. Nem csoda hát, hogy a katonák már halálosan unták és a katonaevek alatt egy egész életre meghasonlottak a babbal.

Amikor az Ottinia város környéki harcok idején német kötelékbe került a zászlóaljunk, akaratlanul is kínálkozott az alkalom a fegyvertel, felszereléssel és étkezéssel való ellátás összehasonlítására.

Ami az étkezést illeti, a németektől kapott ellátásból lényegesen javult a helyzetünk, mert itt változatosabb és komplettebb volt az ellátás a Horthy-hadseregbeli viszonyokhoz képest. Emellé még úgynevezett

„magyaros pótléket” is kaptunk, ami szalonna és kolbászfélék reggelihez, vacsorához való adagolásából állt. A németek téglalakú finoman becsomagolt, fűrészpores kenyereit viszont nem szerettük. Annál még a legszárazabb komiszkenyér is ízletesebb volt. Ellátásunknak ez a tūrhető volta azonban nem lett időtálló, mert amikor a júliusi szovjet támadás megbontotta az akkori, konszolidálnak nevezhető harctéri állapotokat, volt módunkban gyakorolni az éhkoppot. De erről majd annak idején.

Úgy látszik, hogy a Horthy-féle hadvezetés okult a 2. hadsereg doni katasztrófájából abban a vonatkozásban, hogy az 1. hadsereget az akkori belső viszonyokhoz képest kellően felfegyverezve indították el a harctérre. A németek felszereléséhez viszonyítva már lehangolóbb volt a látvány. Ezeknél keresve sem lehetett találni első világháborúbeli fegyvereket, de nálunk jócskán voltak. A lövészfegyverek között sok volt a „Mannlicher” rendszerű puska, a pisztolyok nagy részével már apáink is harcolhattak: (pl. a 9 mm-es 17 mintájú Frommer pisztolyok). A mi öreg, nehézkes Schwarzlose géppuskáink a németek villámgéppuskái mellett ugyancsak elmaradtak. A mi zászlóaljunknál csak a csapatcsendőröknek volt géppisztolya, a németeknél pedig csak az ukrán kocsisoknak volt puskája. Egy modern géppisztolyokkal felszerelt német lövészszázadot a mi puskás századainkkal tüzerő dolgában össze sem lehetett hasonlítani.

Nagyon jól emlékszem, hogy ilyen összehasonlításra szinte minden nap sor került a katonák között beszélgetéseknél és bizony a látvány fokozta bennünk a kisebbségi érzést a németekkel szemben.

Az ilyen spontánul formálódó összehasonlítások eredményeként alakult ki a katonákban az a felismerés is, hogy a mi páncélelhárításunk a T—34-esekkel szemben egyenlő a nullával.

Július 13-án hajnalban parancsot kaptam, hogy mivel megsebesült az ütközetvonal parancsnoka, Gőr Sándor szkv., vegyem át feladatát és 10 kocsival a zászlóalj gh-tól szállítsak ki a századok felvételező helyeire lőszert és hideg élelmet. Ez a hely Krizovotuli—Novi községben volt. A község délkeleti részén húzódott az a vékony védelmi vonal, amelyet csak az előző napon foglaltak el visszavonuló csapataink. A jelzett irányból igen erős lövöldözés, ágyúzás zaja volt hallható. A községbe érve véletlenül, a hajnali szürkületben, összetalálkoztam Molnár Sándor zászlóossal, a zászlóalj segédtisztjével, aki parancsot adott, hogy a szekerekkel azonnal forduljak vissza, mert a negyedik század védelmét áttörték a szovjet páncélosok és veszélybe kerülhet a rakomány. Gyorsan leraktunk 10 láda lőszert és a szekerek gyors ütemben visszafordultak a többi rakománnyal.

Ez a jelenet a község délkeleti végén az Ottinia—Sztanyiszláv felé menő országúton történt, itt volt a zászlóalj páncéltörő szakaszának két 34 mm-es lövege tüzelőállásban a műút lezárására. Arra lettem

figyelmes, hogy a műúton egy T—34-es tűnt fel és tempósan közeledett a falu felé. A két löveg kezelői buzgón löni kezdték a közeledő harc-kocsit, melyet szemmel láthatóan nem zavart a lövegek tüze. Lehetett látni, a nyomjelző lövedékek hogyan pattannak le a harckocsi páncélzatáról. Miközben a hátrajutás lehetőségén gondolkodtam, jobbról, a házak kertjeinek kerítéseit tördelve egy másik harckocsi bukkant elő, de olyan nagy sebeséggel rohant rá a két kis lövegre, hogy kezelőinek alig maradt ideje elmenekülni. Egy istálló kőlábazata mellől néztem végig, hogy valósággal laposra tiporta a kertek felől jövő T—34-es az egyik löveget. A másik löveg is hasonló sorsra jutott attól a harckocsitól, amelyre olyan buzgón pazarolta a lövedéket.

Ilyen lövegből 3 db volt a zászlóaljnak, amit a legénység egymás között csak „dióverő”-nek csúfolt.

Így vált általánossá a legénység között az a felismerés, hogy a szovjet harckocsikkal szemben teljesen védtelenek vagyunk. Ezért ha észre-vették, hogy szovjet részről harckocsik támadnak, azonnal a visszavonulás lehetőségét fontolgatták.

1944. május elsejétől július 13-ig tartó idő a viszonylagos nyugalom időszakának volt nevezhető. A zászlóalj Holoskov, Molodilov és Targovica községek körzetében tevékenykedett. Közben egy-egy századot felváltva egyhetes pihenőre a két előbbi község területére vontak vissza a peremvonalból.

Itt különböző kiképzések folytak, de főképpen úgynevezett „fegyelmező gyakorlatok” segítségével igyekezett a parancsnokság a harci kedvet fenntartani, amely azonban inkább az ellenkező hatást váltotta ki.

Káromkodtak a katonák, mondván, hogy a peremvonalban az ellenség háborgatása miatt nem volt nyugtuk, a hadtáp területén meg a tisztak zaklatása miatt szenvedtek. A pihenő alatt egyik-másik ludovikás tiszt, vagy jutasi őrmester kezdte magát otthon érezni. „Békebeli módszereket” alkalmaztak, a fegyelmezés során különféle, az emberi méltóságot megalázó módszerekkel félemlítették meg a nem tetsző arcot vágó katonákat. Különösen június elején kapott lábra ez a dolog, amikor Beregffy Károly vezérezredes vette át az 1. hadsereg parancsnokságát.

Erélyes hangú parancsban tiltotta meg, hogy a katonák a polgári lakossággal közelebbi kapcsolatba kerüljenek, mondván, hogy a katonának esküje tiltja, hogy „az ellenséggel barátkozzék”.

De mi egyszerű katonák bárhogyan is erőltettük magunkat abban, hogy azokban az egyszerű falusi ukrán parasztokban, parasztasszonyokban, lányokban az ellenséget lássuk, sehogy sem sikerült. Semmi sem volt rajtuk olyasmi, ami elütött volna a mi egyszerű paraszt-, vagy munkásasszonyainktól, lányainktól. Néhány óra alatt olyan barátság alakult köztünk, hogy amikor egyik, vagy másik faluból eltávoztunk,

még meg is sirattak bennünket, mint például a Vorona községbeliek, vagy a Havasaljaiak, vagy Molodilov község lakosai, akiket barátságukért hálából elláttunk sóval, paprikával, dohánynal és igen sokszor ennivalóval is.

Az idillikus állapotnak azonban csakhamar vége lett. Híre ment, hogy a szovjet csapatok ellentámadásra készülnek. A rámenősebb tisztek, meg jutasiak kezdtek lojálisabb hangot használni az egyszerű katonával szemben. Ez legbiztosabb jele volt annak, hogy „melegebb napok” következnek. Úgy is történt.

Az 1. hadsereg arcvonala ellen a szovjet csapatok július 22-én hajnalban indítottak támadást. Aznap estig zászlóaljunk Ottinia községig hátrált. Ott egy kakastollas, táborisipkás csendőrszázados, néhány tábori csendőrrel, az út közepére állított és a visszavonulókra irányított géppuskával igyekezett megállítani a hátraözlést, de nem sok sikerrel.

Július 24-én a helyzet már teljesen áttekinthetetlen volt. A tisztek riadt tekintetéből a félelem átterjedt a legénységre is. Teljes pánik lett úrrá.

Raadásul a VII. hadtest parancsnoksága — melynek akkor alárendeltségében voltunk — nem vonta hátra időben az alakulatok lovaszekeréből álló málhavonatait. Ezek a kevés műúton összetorlódtak és a harci járművek visszavonulását teljesen lehetetlenné tették. Ennek során a gépkocsikon menekülő németek az árokba, szakadékokba borogatták a hátraözlő magyar alakulatok szekereit, mozgókonyháit. Bohorodcáni és Ludvikovka község közötti országúton parázs verekedés és egymásra lövöldözés lett a vége a csetepaténak. A felbőszült magyarok a három teherkocsin levő németeket, kb. 17-en voltak, agyonlőtték. Magyarok közül három halottra emlékszem.

Mint a zászlóaljtörzs szolgálatvezetője, én is parancsot kaptam közvetlen parancsnokomtól, Juhász József tartalékos főhadnagytól, aki Debreczenben mezőgazdasági kamarai titkár volt, hogy a szekereken csak lőszer maradhat, egyebet mindent le kellett dobálni. Azonban Bohorodcáni községnél egy szovjet páncélos bekerítésből csak futva tudtunk kimenekülni és otthagytuk a szekereket is, mivel a feltorlódott utakon egyébként is lehetetlen volt előre mozogni. Mire körülnéztem, Juhász főhadnagy úr már sehoh sem volt. A zászlóaljparancsnok tiszti szolgája látta, hogy vágózó lovon menekült a Kárpátok felé. Ezt tudva, Vass Pál nevű sarkadi patkolókovács katona-társammal mi is lóra ültünk és meg sem álltunk a Kárpátokig.

Azazhogy kétszer igen.

A visszavonulás ötödik napján lehetett, amikor egy álmatlan, hideg éjszakai menetelés után, úgy reggel hét óra tájban, egy falu közelébe érkeztünk. A falu nevére nem emlékszem. A nap jó erősen kisütött és a nap melegétől kókadozva, korgó gyomorral lötyögtünk a lassú lépés-

ben haladó lovon, amikor észrevettem — sajnos későn —, hogy az első házaknál az utat csapatcsendőrök tartják lezárva. Félreiszkolni nem lehetett, mert már figyeltek bennünket. Egy csendőrfőhadnagy felszólítására katonásan jelentettem, hogy zászlóaljunkat keressük. Erre ő lóról parancsolt bennünket és csendőreivel a falu szélső házainak egyikébe az udvarra kísértetett. Ott a lovakat le kellett nyergelni és bekötöni az istállóba. Minket meg felszólítottak, hogy ne próbáljunk elmenni.

Nekem váltig nem tetszett a dolog. Tudtam, ha a csendőrök beleavatkoznak az eseményekbe, annak ránk nézve nem lesz jó vége. Mondtam is Vass barátomnak, legyen résen, erősen figyeljen, mert akárhogy is, de innét el kell lógni.

Szerencsénk volt.

Nemsokára reggeliosztás kezdődött a csendőrök részére és olyan maflák voltak, hogy magunkra hagytak bennünket. Nosza, villámgyorsan visszanyergeltünk és szép finoman az udvar végébe sompolyogtunk, ahol hatalmas kőrisfák álltak. Azokon túl a falut félkörben körbefutó folyót pillantottam meg. Nincs mese, gyerünk neki a víznek — amely lehetett olyan 50 méter széles, sekély köves parttal — lesz ami lesz, de gyorsan tűnjünk el, amíg észre nem veszik szökésünket, mert ha igen, nekünk befellegzett.

Gyorsan lóra szálltunk és elindultunk. Alig érünk a vízpartra, láttuk, hogy jobbra, úgy 30 méterre, néhányan fürödnek a vízben. Közöttük, nagy megrökönyödésemmre, a hadosztályparancsnok, Lengyel Béla vezérőrnagy vörös ábrázatát ismertem fel.

Láttam, hogy egy katona keféletti buzgón lampaszos nadrágját. Mondom Vass komámnak, te, ha kérdőre vonnak én jelentem, hogy felderítésre megyünk. Bajtársam helyben hagyta javaslatomat és mentünk, mint aki jól végezte dolgát.

Megint szerencsénk volt.

Nem kérdeztek tőlünk semmit. Annyira élvezték a fürdést, hogy ránk sem figyeltek.

No ez eddig rendben van, csakhogy a folyó medre tele volt söröshordó nagyságú kerek kövekkel és a lovak csak igen lassan, tapogatózva tudtak velünk haladni. Meleg, július végi délelőtt volt, mégis a hideg veríték vert ki bennünket arra a gondolatra, hogy mi lesz, ha a csendőrök észreveszik szökésünket. A körülmények azonban nekünk kedveztek, mert a folyó túlsó partján fiatal 5—6 éves fákból álló jegenyés erdő kezdődött, amit csakhamar elértünk és végre eltűnhettünk szem elől. A frontkatonákban a körülmények kegyetlen, kényszerítő hatása alatt kialakul egy kifinomult életösztön. Mi is ennek a segítségével jutottunk el e veszélyes, de életet ígérő döntésnek a vállalásáig. Még ott a fiatal jegenyésben is volt annyi eszünk, hogy nem lódultunk neki azonnal a hazafelé vezető útnak, hanem behúzódtunk az erdő

sűrűjébe, hogy az esetleg üldözésünkre induló csendőrök ne tudjanak nyomunkba szegődni. A jegenyés sűrűjében a nyeregtáskából előszedtük kőkemény kétszersült-maradékainkat. A nálam levő pálinkás üveg-
ből ittunk rá és egy órai sziesztázás után óvatosan útra keltünk.

Aznap igen jól haladtunk.

Már jócskán bent jártunk a Kárpátok keleti oldalán elterülő erdő-
rengetegek mélyén, ahol a meghúzódó kis hegyi falvakat csak akkor
vettük észre, amikor már be is értünk.

Kegyetlen sorsunk aznap még egyszer megréfált bennünket. Útun-
kat egy rövid, de izgalmas epizód újra megszakította.

Beérkeztünk egy ilyen erdő közt megbúvó kis faluba, ahol senki
fiát nem láttunk kint állni az utcán. Még mondtam is, nem laknak
itt emberek? Ahogyan így beszélgettünk máris kiértünk a faluból, ahol
az erdei fák között egy útkereszteződést pillantottunk meg. Az út két
oldalán katonák álldogáltak, az út közepén pedig, mint valami úton-
álló, egy műszaki hajtókás 50—55 év körüli őszhajú alezredes állt,
egyik kezét csípőre téve, másikban fiatal gyertyánfából fabrikált ha-
talmos botot támasztott fényesre glancolt csizmája szárához.

Már messziről kiabált: lóról szállni, hozzám!

Valahogy úgy alakult, hogy Vass komám került hozzá közelebb és
az alezredesnek arra az ingerült, lenéző, tegező kérdésére, hogy „hova
mentek!?” katonás állásba merevedve jelentette: „alázatosan jelentem,
haza!”

Mire az alezredes nekivörösödve meglóbálta botját és Vass komámat
durva káromkodás kíséretében alaposan vállon vágta fütykösével, majd
kiköpött és piszkos kommunistának nevezte. Vass komám vállához
kapot és elfehéredve jelentette: „alázatosan jelentem, nem vagyok
kommunista”.

— Nem vagy, az anyád jóistenit! — replikázott az alezredes, majd
lábszáron vágta. Vass komám erre összekucorodott, mint aki keserűsöt
nyelt.

Az alezredes káromkodva beparancsolt bennünket az erdő fái közé
azzal, hogy ott várjuk a további parancsot.

Vass komámat karon fogva, lovaink hajtószarát másik karomra fűzve
beballagtunk az erdőbe.

Ott már voltak többen is. Jobban körülnézek, hát tapasztalom, hogy
nincsenek örök. Azahogy voltak, de odasompolyogtak az út mellé és
röhögve mulattak az öreg alezredes által rendezett cirkuszon, aminek
ő volt a főszereplője.

Ez volt a mi szerencsénk. A fa tövében sziszegő Vass komámat gyor-
san feldobtam a nyeregbe. Kapaszkodj a nyeregkápába és mindenhol
utánam gyere — mondtam neki. Lóra szálltam és az út melletti fák
fedezete alatt igyekeztünk eltávolodni. Mikor lőtávolon kívül voltunk,

kiugrattam az útra és vágatában megindultunk, most már tényleg hazafelé.

A július 22-ét követő napokban megindult visszaözönlés miatt az utakat járművek tömege lepte el és a menetütem cammogássá lassult. Nem csoda tehát, ha az előnyomuló szovjet páncélos ékek már 24-én utolérték a csapatok visszavonuló, lovasszekerekből álló vonatait és azokat a rajtuk levő anyaggal együtt elfogták. Odaveszett az élelem, a mozgókonyha a szakácsokkal, a hadtáposokkal együtt. Tetézve az amúgy is totális szervezetlenséget, a katonák élelemmel való ellátása 14 napon át teljes mértékben megbénult.

Menet közben a kertek almafáiról kapkodtunk le néhány gyümölcsöt és azzal csillapítottuk emésztő éhségünket.

Július 30-án a Tatárhágó előtti első községben Wiszkovban találkoztam Pál őrnaggyal, zászlóaljunk parancsnokával és Juhász Sándor zászlóssal a gh. főnökével, akik biztattak, hogy nemsokára lesz mit enni, csak tartsunk még ki.

Volt alakulatom maradványai lassan-lassan összeverődtek és a tisztetek a szervezetség helyreállításán dolgoztak.

Az élelemellátás azonban csak nem akart megindulni.

Három nap is eltelt. A község lakosainak kertjeiből már minden krumplit kiszedtünk és csajkában megfőzve, sőtlanul, zsírtalanul azon tengődtünk.

Egy reggel néhány bajtársammal az erdőbe indultam legelőnek alkalmas hely keresésére, mert a lovak is éheztek, a fenyőerdőben pedig semmi aljnövényzet nem volt, amit megehettek volna.

Egy hosszú hegygerincen ballagtunk, amikor kiértünk egy nagy tisztásra, lehetett olyan 10—15 holdnyi. Láttuk, hogy a tisztás túlsó oldalán hosszú szőrű birkák legelnek. Lehetett olyan 80—100 birkából álló nyáj. Úgy gondoltuk, hogy a nyáját a környékkel ismerős emberek őrzik.

Szerettünk volna találkozni velük, valami ennivalót reméltünk vásárolni. Ezért elkezdtünk kiabálni: halló, hé! De senki sem válaszolt, senki nem mutatkozott.

Másnap kivittük a lovakat legelni a talált tisztásra és a birkanyáját ismét ott láttuk. Megint csak elkezdtünk kiabálni, de újra csak nem jelentkezett senki. Gondoltuk igen félős gazdájuk lehet.

Az éhezés nyomasztó egyhangúságában egyik reggel arra ébredtünk rögtönzött táborunkban, hogy a birkák ott csellengenek a tábor körül, de pásztor ismét csak nincsen velük.

Egy Tarsoly nevű tisztilegény azt mondja, te komám fogjunk meg egy birkát, vágjuk le és főzzünk birkapörköltet. Ha jön a gazdája kifizetjük, pénzünk van.

Magam is gondolkodóba estem. De hát miben főzzük meg? — kérdeztem. Azt mondja erre Vass Pali, bízzuk rá, ő ezt megoldja. Azt

csinálta, hogy az út mellett talált benzineshordót kétfelé vágta. Szerzett egy hosszú Mauser-szuronyt, az élét kövel fűrészre verte és ügyesen elfűrészelte vele a benzines hordót. Ezután Tarsoly honvéddal vizet tettek az egyik felébe, tüzet gyújtottak alá és kifőzték, kiforrázták.

A többi már ment magától. Délután öt óra körül már illatozott a finom birkapörkölt. Sót, paprikát valahonnan kerítettek, de a hús krumpli és egyéb nélkül készült el.

Mikor megfőtt, az éhes katonák versengve ették a jó faggyús birka-húst. A tisztek is részt vettek a lakomában.

Jó ösztönöm valahogy azt súgta, ne egyem sokat és a hús soványát válogassam. A zsiros húst egyébként sem szerettem.

Másnap reggel rossz közérzettel ébredtem. Gyomrom táján fájdalmas nyomást éreztem, nyelvem meg a szájpadrólomhoz volt ragadva. Kutyául éreztem magam.

A többnapos éhezés utáni lakomának az lett a vége, hogy akik belaktak a birkahúsból, vérhast kaptak és keserves kínok között fetrengtek, 40 fokos lázban. Délben már két halott is volt köztünk. Akiket lehetett a tábori mentőszolgálat a kórházba vitt. Nekem csak 38 fokos lázam lett, ezért én maradtam csapatomnál a gyengélkedőn. Ilyen szomorú vége lett a birkahús lakomának.

Augusztus 13-án átszervezték a hadosztályt. A 16. és 18. hadosztályból lett szervezve újjá a 16. hadosztály.

Zászlóaljunk éléről leváltották a legénység által kedvelt Pál Miklós őrnagyot és helyette a 18. tartalékhadosztály 40. ezredétől jött helyére nemes dedinai Fritz Pál őrnagy, akit aztán volt módunkban megismerni. „Nemes” és „fritz” volt a szó igazi értelmében.

Rumosüveg nélkül sohasem járt. Katonáihoz intézett legkedvesebb szava sem tűri a nyomdafestéket. A kárpáti harcokban saját kezűleg lőtte agyon katonáit. Amikor állandó visszavonulás közepette a németek utóvéd-alakulataként beérkeztünk Huszt városába, éppen Horthy proklamációját zengte a rádió. Fritz őrnagy a hozzá hasonló egyéniségű segéd tisztjével Tóttósy István századossal, egy oldalkocsis motorkerékpáron ülve rohángászott a város főutcáján és torkaszakadtából üvöltözött ezen szavakkal: „Nincs vége a háborúnak, Fritz tovább harcol, éljen Szálasi!”

Döböntén vettük tudomásul, hogy zászlóaljunk nyilaspárti vezetés alá került. Ezt az a tény is megerősítette, hogy október 25-ét követő vasárnapon Palágykomoróc községben zászlóaljnak nevezett maradvány-alakulatunkat Fritz feleskette a Szálasi-kormányra.

Vasárnap délelőtt 9—10 óra lehetett. Éjszaka eső esett, de reggel újra kiderült és a párás napfényes, harmattól csillogó, fűves falusi főtéren szótlán tolongással sorakozott az alakulat állománya az eskü

letételére. Díszoszlopban álltak fel a hiányos létszámú századok. A díszoszlop előtt, stílusosan, gyalogsági könnyű- és nehézfegyverek voltak felállítva. A géppuskák a díszoszlop két sarkánál, befűzött hevederekkel, csöveikkel a négyszögű testtömeg középpontjának irányozva. Mögöttük egy-egy tiszt állt. Valamennyien láthattuk, hogy az új esküszövegnek így ad a parancsnok kellő nyomatékot.

Az esküszöveget a díszoszlop előtt állva segédtiszt diktálta, mellette Fritz őrnagy düledt szemekkel leste, a bakák mondják-e. Ahol a „nemzetvezető” neve volt a szövegben, ott igen halkra sikerült a visszamondás, csak egyesek hangját lehetett a zümmögésből kihallani. Ilyenkor Fritz felüvöltött: hangosabban az anyátok...! stb. stb. Egyesek lopva szájuk szélét harapdálták, de ennél több nem történt. Gyávák voltunk.

Ilyen és hasonló élményeken keresztül nőtt a visszafolytott elkeseredés, melyet az a látvány érlelt tovább, hogy a magyar falvakban, az uradalmi istállókból csordaszám hajtották a németek az állatokat Németország felé. Pedig a nyári visszavonulás óta az ellátás egyre rosszabb volt. Itt az országban is lett volna helyük az éhes bakáknak főző kondérokban, ha már mindenképpen veszni kellett az állatállománynak. De gyávák azért voltunk, mert vezetőink még gyávábbak voltak és fegyverrel a kezükben tétlen szemlélték hogyan pusztít a fasiszta horda. Persze jórészt maguk is fasiszták voltak, vagy azok hűséges szolgái.

Amikor elértük a Tiszát 1944. október végén, november elején, a katonák között egyre gyakoribbá vált a szökés. Amikor Zemplénagárdnál a Tisza vonalában voltunk állásban, olyan éjszaka is volt, amikor a zászlóaljtól 44-en szöktek át a szovjet hadsereg oldalára.

Az átszökés, átállás gondolata a többi társammal együtt bennem is érlelődött. De mivel a zászlóaljtorzsnél dolgoztam, megnehezítette helyzetemet, hogy állandóan „szem előtt” voltam.

Sátoraljaújhelyen voltunk 1944. december elején, amikor elgondoláshoz megcsillant a teljesülés reménye.

Mivel a tiszthiány nagy volt, a tiszthelyetteseket kezdték kivenni a nélkülözhető beosztásokból és beosztották szakaszparancsnokoknak. A Kárpátokban szeptember elsején én is őrmesterré léptem elő, kértem, hogy helyezzenek ki valamelyik lövészs századhoz. Töttösy százados a segédtiszt még jó néven is vette buzgóságomat és kihelyezett a negyedik század harmadik szakaszához.

Itt aztán még inkább az élet sűrűjébe kerültem.

Mivel századom a legjobb feltöltöttség állapotában volt, a zászlóaljparancsnokság — saját visszavonulása fedezésére — mindig a negyedik századot alkalmazta. Így az én szakaszom minden harmadik éjjel utóvéd-feladat kapott az állandó és rendszeres visszavonulás folyamatában. Századparancsnokom Molnár Sándor — debreceni szár-

mazású állástalan tisztviselőből lett igen buzgó továbbszolgáló tiszt — szívesen is adott ilyen megbízatást, mivel úgy vélte, éppen eleget „lázáltam” a zászlóaljtörzsnél.

A várt időpont csak 1945. január 21-én jött el.

Aznap — egy gyönyörű, havas, napfényes vasárnapon — Szádudvarnok község kertjei mögött levő állásainkból új védőállás elfoglalására meneteltünk.

Az új állást a szádelői kies sziklakanyon végénél levő köves magaslatok peremén foglaltuk el.

Az átállás gondolata már teljesen megérett bennem. A menet alatt is állandóan azon töprengtem, hogyan valósítsam meg elgondolásomat.

A szakasz legénysége között volt egy régi katonabarátom, akivel még újoncidőnk alatt összebarátkoztunk, Zátrok József, Albertirsára való vasutas.

A Jóska barátom észrevehette töprengő tartásomat, mert az egyik pihenő alatt, amikor a többiektől egy kissé félreeső helyen egy fatönkön ültem, odaült mellém és igen halkán kérdőre vont. Mondjam el neki, hogy miféle gondolatokon töprengek. Mert neki — mondván — van egy megsejtése, de addig nem meri kimondani, amíg nem nyilatkozom. Tudtam, hogy megbízható bajtárs és unszolására elmondtam, hogy az átállás mikéntjén gondolkodom. Erre azt felelte, hogy ő is ilyesmin töri a fejét. Megbeszéltük, hogy a védőállás elfoglalása után felkeres és ketten megbeszéljük a részleteket, de még egyszer megfogadtattam vele, hogy senkinek még csak célzást se tegyen a dologról.

A századparancsnok kora délután kijelölte a szakasz védőállását és a szakaszt megerősítette egy géppuskás rajjal, majd közölte, hogy a szakaszt utóvédként fogja alkalmazni — amire előreláthatólag még az éj folyamán sor kerül — ezután eltávozott.

Megjelent Zátrok Jóska is és meghánytuk-vetettük elképzelésünket. Ennek lényege az volt, hogy az éj folyamán megkapjuk a visszavonulási parancsot, és a szakasz nem a zászlóalj visszavonulási irányában, hanem ellenkezőleg, a szovjet egységek felé fog elvonulni. Úgy terveztem, Jóskát elküldöm, hogy néhány megbízható emberünkkel közölje az elgondolást és a többiekkel csak akkor közöljük, amikor az elszakadást meg akarjuk kezdeni. Akik nem akarnak jönni, azokat lefegyverezzük, egy darabon magunkkal visszük, majd elengedjük őket, hogy ne tudhassák cselekedetünket felfedni a századparancsnok előtt.

Nem sikerült azonban az elgondolást szűkebb körben tartani. Mire besötétedett, egész küldöttségek jöttek hozzám azzal a kéréssel, hogy itt ne hagyjuk őket, már ők is régen foglalkoznak az átállás gondolatával, de eddig nem mertek cselekedni. Ezek közül emlékszem Kozma Lászlóra, aki jelenleg Budaörsön a Petőfi S. u. 9-ben lakik. Vagy Dürögő János szkv.-re, aki Furta községbe való volt. A géppuskás raj parancsnoka a debreceni Szabó István szakaszvezető is megkeresett,

hogy itt ne hagyjam a raját, ők is valamennyien jönni akarnak, ők sem akarnak ezekkel a nyilas érzelmű tisztekkel továbbmenni, lesz ami lesz.

Zátrok barátomra egy kissé megharagudtam, hogy nem kellett volna a dolgot ennyire dobra verni, hiszen ez veszélyes játék ám a javából. Ha a zászlóaljnál megtudják, halomra lövetnek bennünket.

A barátom esküdözött, hogy ő a megbeszéltek szerint járt el. Ő nem tehet róla, ha másokban is hasonló elhatározás érlelődött meg. Indokait el kellett fogadnom, mert valóban így volt, amiről néhány óra múlva teljesen meggyőződtem.

Nyugtalanul vártam az estét. Jóskával figyeltetem embereimet, nehogy valaki eláruljon bennünket.

Amíg világos volt, megfigyeltem, hogy a szakasz állása előtti széles völgy közepén szovjet tábori őrsők vannak, nincsenek összefüggő állások. A szovjet csapatok fő erői a tőlünk néhány kilométerre levő úton egész napon át özönlöttek előre. Így estére a zászlóalj megint a bekerítés helyzetébe került.

Feltevésem helyes volt, mert este hideg vacsorát kaptunk és én azt a parancsot, hogy helyezzem a szakaszt készenlébe a visszavonulás fedezésére, amit a századparancsnok hírvivő útján fog velem közölni.

A hírvivő hozta is a parancsot este 21 óra 30 perckor, hogy a parancs vételétől számított 30 perc múlva a szakasz észrevétlenül kezdje meg a visszavonulást.

A hírvivőt visszaindítottam, hogy jelentse a parancs vételét. Megvártam míg jól elhaladt és sorakozóra adtam parancsot. Sorakozó után megkérdeztem embereimet, hogy ki nem akar velem jönni, semmi bántódása nem esik, ha jelenti. De senki sem jelentett ilyen szándékot.

Volt aki javasolta, hogy dobáljuk el a fegyvereket és úgy álljunk át. Én azonban azzal érveltem, hogy mi nem ellenséges szándékkal megyünk a szovjetekhez és ezt éppen azzal tudjuk legjobban kifejezni, hogy fegyveresen állunk át hozzájuk. Mindenki helyeselte az elgondolást. Szabó szakaszvezetőnek elfogadtam azt a javaslatát, hogy a géppuskát, golyószórókat ne vigyük, mert eléggé le vagyunk gyengülve és ki tudja, meddig kellene őket cipelni. Kivette a géppuska zártömbjét és a golyószórók csöveit és ledobta a sötét szakadékba, nehogy véletlenül utánunk tüzeljenek velük, ha valamit észrevesznek.

Mikor elérkezett a visszavonulási idő, szakaszom elindult a szovjet állások felé egy — a hegyoldalban vájt — keskeny taligaúton a völgy irányában.

Elindulásunk után mindjárt észrevettem, hogy az elhatározás mellé nem mindenkinek van meg a kellő bátorsága, mert egyre inkább lelemaradoztak egyesek gondolván, ha tüzet kapunk a szovjet állások felől, nem célszerű golyófogónak lenni.

Ez az aggályoskodás nem volt felesleges védekezési reflex, mert a

verőfényes nappalt, gyönyörű, fehér hótól sziporkázó holdvilágos este követte. A fehér havon kilométerekre észre lehetett venni a mozgást. Ha az ellenfél óvatos, nem valószínű, hogy közeledésünket tétlenül szemléli.

Bennem az elhatározás és a felelősségérzés olyan nagy volt, hogy félredobtam minden óvatosságot és néhány régi ismerősömmel elől vezettem a szakaszt, amely a keskeny úton jó száz méter hosszan, kígyózva haladt a hegyoldalon a völgy felé.

A völgy közepe táján egy fából épült kápolna volt, amely körül nappal mozgást láttam. Szándékosan erre vettem az irányt, gondolván, hogy ott tábori őrsre találok.

Elgondolásomat a tények igazolták. Amikor a szakasz vagy húsz méterre megközelítette a kápolnát, mögüle szovjet harcosok ugrottak ki és fegyvert szegezve magyarul szólva „kezeket fel” kiáltással pillanatok alatt körülfogtak bennünket. Fegyvereinket egy csomóba lerakatták velünk. Mert tudomásul kellett venni, bármilyen jó szándékkal voltunk is, hogy „háborúban nincs előlegezett bizalom”. A tábori őrs parancsnoka, egy főhadnagy mondta ezt, amikor meggyőződött békés szándékunkról.

A főhadnagy magához kéretett és közölte, hogy a szakasszal húzódnak le a kápolna közelében levő horhosba mondván, „nehogy lövés érje embereimet”.

Ez a közlése nagyon meglepett, mert mi még annak a hatása alatt voltunk, hogy „az oroszok mindenkit agyonlőnek, aki kezükbe kerül, mivel a humánus elvük ismeretlen fogalom”. **Elszántságunk szilárd**ságát az is bizonyítja, hogy még ilyen híresztelések ellenére is vállaltuk az átállást. Inkább vállaltuk a biztos bizonytalant, mint azt, hogy fasiszta vezetőink, parancsnokaink, a maguk pusztulásába rántsanak bennünket.

Mikor a szovjet főhadnagyot ott a horhosban mindenről tájékoztattam és meggyőztem őt helyzetünk tarthatatlanságáról, mindent megértett és a szovjet katonák is barátkozó bizalommal vettek körül bennünket. A középtermetű, fiatal, értelmes arcú főhadnagy tájékoztattott, hogy átjövételünk napján Debrecenben a magyar kormány felhívást adott ki új, demokratikus hadsereg megalakítására és ha akarunk, abba is jelentkezhetünk. A szovjet parancsnokság ezt számunkra lehetővé teszi.

Mi ennek a bizalomnak annyira megörültünk, hogy szinte percek alatt visszanyertük életkedvünket.

Éjfél tájt bekísértek bennünket Barka községbe és a házaknál minden őrizet nélkül szállásoltak el bennünket.

Bőséges reggeli után két fegyveres katona kíséretében — vagy 80—90-en voltunk már ekkor — elkísértek egy Uza-Panyit nevű községbe.

Itt fertőtlenítettek, megfürdettek, jóllakattak bennünket és 22-én korán elindult csapatunk Miskolc felé.

Itt voltunk március 15-ig. Ekkor vonaton levittek bennünket Jászberénybe és itt átadtak minket a magyar katonai hatóságoknak.

A mi számunkra ez volt a felszabadulás.

A miskolci tábor lakóiból és a Budai Önkéntes Ezredből alakult meg a Független Demokratikus Magyarország 1. gyaloghadosztálya, mely 1945. április végén, május elején hadműveleti területen vett részt a németek elleni harcokban.